

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ ВНЗ У ПРОЦЕСІ АВТОНОМНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У роботі розглядається проблема формування міжкультурної компетентності студентів немовних ВНЗ у процесі автономного навчання іноземної мови. Розглянуто феномени "міжкультурна компетентність" і "автономне навчання" студентів, форми роботи та методи автономного навчання.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, автономне навчання, студенти немовних спеціальностей.

Для подолання наявних у мовній освіті недоліків існує нагальна потреба активізувати творчий пошук нових, більш ефективних технологій викладання англійської мови у вищій школі, адже фахівцям у різних галузях іноземна мова потрібна не як сукупність правил, а як засіб культурного спілкування у світовому суспільстві. Курс англійської мови у вищих професійних навчальних закладах має не тільки ліквідувати прогалини в навчанні англійської мови в середній школі, а й сприяти підготовці фахівців належного професійного та інтелектуального рівня, для яких мовна освіта повинна стати обов'язковим компонентом фахової підготовки.

Тому об'єктом нашого дослідження є міжкультурна компетентність студентів немовних ВНЗ. Предметом – формування міжкультурної компетентності студентів немовних вишів. Мета полягає у формуванні міжкультурної компетентності студентів немовних вузів у процесі автономного навчання іноземної мови.

Поняття компетентність визначається як загальні або ключові компетентності, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори або опорні знання [4; 115].

Міжкультурна компетентність у загальному вигляді розуміється як здатність людини здійснювати ефективну комунікацію в міжкультурному контексті. Н. Янкін під міжкультурною компетентністю розуміє "складну за структурою цілісну якість особистості, що забезпечує успішність у вирішенні завдань міжкультурної комунікації і виявляється у володінні лінгвістичними і психологічними законами спілкування, встановленні контакту і підтримки сприятливої психологічної атмосфери міжкультурної комунікації" [6].

У вищівському сенсі міжкультурну компетентність можна визначити як інтеграційну якість особи, що складається з взаємообумовлених і доповнюючих один одного соціокультурних, комунікативних, лінгвістичних і психологічних компонентів, які дозволяють кожній окремій людині більш або менш ефективно взаємодіяти з представниками інших культур.

Доцільність занурення в культуру, розуміння цінностей, світосприйняття та світорозуміння іншого народу при вивченні іноземної мови неодноразово наголошувалась такими вченими, як-от: І. Л. Бім, А. О. Брагіна, Є. М. Верещагін, І. О. Зимня, Г. В. Колшанський, В. Г. Костомаров, Б. А. Лапідус, О. М. Леонт'єв, Р. К. Мін'яяр-Белоручев, Л. Б. Нікольський, Ю. І. Пассов, О. Д. Райхштейн, Г. В. Рогова, О. О. Селіванова, В. Л. Скалкін, Л. П. Смелякова, О. Б. Тарнопольський, Г. Д. Томахін, L. Bloomfield, D. Brown, R. Lado та іншими. Тобто теза про невідокремленість вивчення іноземної мови від одночасного ознайомлення з культурою країни, мова якої вивчається, з її історією та національними реаліями є загально визнаною. Однак на практиці ця проблема часто залишається за полем зору студента, що в силу відсутності досвіду реального міжкультурного спілкування не знайом з його труднощами, не готовий до міжкультурного спілкування і недооцінює важливість навчання іншомовної культури. Внаслідок цього почалася поступова переорієнтація цілей вивчення іноземної мови. Культура вже вважається важливою не тільки для вивчення літератури, а й для вивчення самої мови.

Л. Самовар (L.Samovar), Р. Портер (R.Porter), Н. Джейн (N.Jain) вважають, що культура і комунікація нерозривно пов'язані, оскільки культура не тільки визначає, хто з ким спілкується, як проходить комунікація, вона також допомагає визначити, як люди декодують повідомлення, значення, які вони вкладають у повідомлення, а також умови та обставини, за яких можуть надаватися, розпізнаватися та інтерпретуватися повідомлення, тобто культура є основою комунікації [7; 24]. М. Б. Бергельсон підтверджує, що комунікативні взаємодії можуть бути успішними або можуть завершитися комунікативним провалом. Це залежить від культурно обумовленої взаємної комунікативної компетенції учасників комунікативної події – тобто від балансу між спільним і відмінним в їх процесах сприйняття та символічних системах. Культурно обумовлені відмінності призводять до особливого різновиду комунікації, що називається міжкультурною, під час якої комуніканти з різних культур використовують під час прямого контакту спеціальні мовні варіанти та дискурсивні стратегії [1].

Процес вивчення культури, безперечно, має базуватися на порівнянні двох (чи більше) культурно-мовних середовищ (рідного та іншомовного). У цьому контексті особливий інтерес для дослідників представляє вивчення бар'єрів комунікації представників різних соціокультурних систем, що можуть викликати культурний і комунікативний шок [5; 10]. Бар'єри в широкому розумінні визначаються як

проблеми, що виникають в процесі взаємодії та знижують її ефективність. Деякі соціологічні трактування комунікативних бар'єрів зводяться до їх визначення як категорії умов або факторів, що ускладнюють інтеракції та перешкоджають обміну інформацією.

"Культурний шок виникає при знайомстві з чужою культурою, під час якого відбувається порівняння нових фактів. Сучасні дослідники (Т. О. Бондарчук) виділяють три різновиди культурного шоку, а саме: культурний шок як результат недостатнього володіння мовним і мовленнєвим аспектом мови, культурний шок як результат специфічних міжособистісних стосунків, прийнятих у новому суспільстві, та культурний шок як результат протиріч між системою цінностей і нормами повсякденного життя, прийнятих у новому суспільстві та суспільстві індивіда [2; 57].

Для того, щоб ефективно подолати культурний шок, людина має прийняти цінності нової культури, не заперечуючи цінності та традиції рідної культури. Для цього їй необхідно відкрити себе для сприйняття нового культурного середовища, не ідеалізувати рідну країну й виробити в собі неупереджене ставлення до представників нового середовища. Лише за умов такої відкритості й готовності неупереджено сприймати інший стиль життя, розуміння і толерантного ставлення до відмінностей в комунікативній поведінці представників рідної та чужої культури людина може стати дійсно полікультурною особистістю і сформувати міжкультурну компетентність.

Зупинимось більш детально на прийомах роботи, які доцільно рекомендувати для ефективного формування міжкультурної компетентності студентів немовних ВНЗ.

В наш час все більше уваги приділяється впровадженню у навчальний процес автономної творчої діяльності, яка за Т. В. Караєвою, визначається як особистісна внутрішня незалежність студента, готовність та здатність самостійно приймати рішення (на основі життєвого досвіду) в процесі виконання продуктивної навчальної діяльності (творчих навчальних завдань проблемного характеру), планувати, оцінювати, корегувати, вдосконалювати свої дії, нести відповідальність за їх результати у процесі безперервного навчання з метою самовдосконалення професійних умінь (у тому числі умінь, пов'язаних з іншомовною професійною комунікацією [3; 18].

Ідеї автономії навчання отримують широке розповсюдження впродовж останніх років (І. Л. Бім; О. Б. Бігич, Г. М. Бурденюк, Т. В. Караєва, Н. Ф. Коряковцева, О. О. Леонтьєв, Е. С. Маркова, Ю. В. Петровська, О. С. Полат, Г. С. Пригін; В. В. Сафонова, О. М. Соловова, Т. Ю. Тамбовкіна; О. Б. Тарнопольский; Dr. Albert, H. Holec; L. Dickinson; D. Little; C. Nodari; D. Nunan; M. Prokop; P. Bimmel; H.-J. Krumm; U. Rampillon; A. Scharle, J. Trim; A. Wenden, D. Wolff та інші). Головна ідея концепції автономії студента та автономного навчання заключається в тому, що досягнення автономії означає бажання і здатність студента взяти на себе управління своєю навчальною діяльністю під час оволодіння іноземною мовою: студент сам вирішує, що він хоче вивчати і як він хоче це вивчати, та бере на себе відповідальність за прийняті рішення, так само як і за їх виконання.

Одним із досить поширених видів роботи при автономному творчому навчанні виступає метод проєктів (project work), який може пронизувати весь навчальний процес і залежить лише від кількості творчих завдань проблемного характеру, що пропонуються студентам. Розглянемо його більш детально.

Проєктна діяльність – одна з найперспективніших складових освітнього процесу, тому що створює умови творчого саморозвитку та самореалізації студентів, формує всі необхідні життєві компетенції, які на Раді Європи були визначені як основні в ХХІ столітті: міжкультурні, мовленнєві, інформаційні, політичні та соціальні. Метод проєктів знайшов широке впровадження в багатьох країнах світу, бо, ґрунтуючись на принципах комунікативного підходу, він дозволяє органічно інтегрувати знання студентів із різних галузей для вирішення однієї проблеми і дає студентам можливість застосовувати набуті знання з практики, генерувати при цьому нові ідеї, розвиваючи навички цільового і автономного навчання. Комунікативна орієнтованість проєктного методу навчання іноземних мов дозволяє активно використовувати такі лінгвометодичні принципи комунікативного підходу, як: практична спрямованість; використання максимальної кількості каналів прийому і обробки інформації; розвиток мотивації студентів; розвиток навичок автономного навчання.

Методичні можливості проєктного методу повністю співпадають з вимогами, що пред'являються до навчання іноземних мов на сучасному етапі, і відображені у новітніх програмах з іноземних мов, а саме: оволодіння іншомовним міжкультурним спілкуванням засобом формування і розвитку міжкультурної комунікативної компетенції та її складових; формування в студентів здібності самостійно обирати саме ті мовні та мовленнєві прийоми, які є оптимальними для реалізації їх комунікативних намірів і відповідають соціопрагматичним нормам певної сфери спілкування.

Проєкти з іноземних мов, які доцільно застосовувати під час навчання у немовних вищах, поділяються на:

1. *Мовні (лінгвістичні) проєкти*, які включають а) *навчальні проєкти*, спрямовані на оволодіння мовним матеріалом, формування певних мовленнєвих навичок і вмінь; б) *лінгвістичні*, спрямовані на вивчення мовних особливостей та мовних реалій; в) *творчі*.

2. *Культурологічні проєкти*, які припускають розвиток мовних і мовленнєвих умінь і навичок на більш просунутому рівні володіння мовою за допомогою організації міжкультурного спілкування з метою ознайомлення з культурою, історією, політикою, мистецтвом, літературою, традиціями і побутом народів і т. ін., і мають яскраво виражений дослідницький характер. Іноземна мова виступає як засіб спілкування; природне мовне середовище сприяє формуванню потреби використання іноземної мови як засобу комунікації.

3. *Ігрові проекти*, які, так само як і культурологічні, припускають розвиток мовних і мовленнєвих умінь і навичок володіння мовою за допомогою організації міжкультурного спілкування на двох останніх рівнях засвоєння мовного матеріалу (рівень застосування за аналогією, рівень творчого застосування). Ігрові проекти, в свою чергу, можуть підрозділятися на: 1) *увяні подорожі*, які можуть переслідувати різноманітні цілі (навчання мовним структурам, кліше, специфічним термінам, діалоговим висловам, описам, міркуванням, умінням і навичкам з інших галузей знань); 2) *імітаційно-ділові*, що моделюють професійні, комунікативні ситуації, які максимально наближають ігрову ситуацію до реальної; 3) *драматизовані*, націлені на вивчення літературних творів в ігрових ситуаціях, де в ролі персонажів або авторів цих творів виступають студенти; 4) *імітаційно-соціальні*, де студенти виконують різні соціальні ролі (політичних лідерів, економістів, журналістів тощо).

Всі види проектів створюють умови для реального мовного середовища, мають значний потенціал для автономного вивчення іноземної мови.

Зупинимося більш детально на культурологічних проектах, що сприяють формуванню міжкультурної компетентності студентів.

Технологією здійснення культурологічних проектів передбачено декілька етапів, на кожному з яких вирішуються певні завдання, визначається характер діяльності студентів та роль викладача. Розглянемо їх.

1. Організаційний (включає підготовку, відбір і формулювання теми, пов'язаною з міжкультурною комунікацією, визначення тимчасових рамок проекту, списку матеріалів, вибір форми презентації).

2. Інформаційно-цільовий (включає визначення цілей і завдань, обговорення стратегії досягнення поставленої мети).

3. Структуризація проекту з виокремленням підзавдань (виділяються етапи і їх завдання і розподіляються між студентами з урахуванням їх інтересів, визначаються заплановані результати і способи їх вирішення, оформлення).

4. Обговорення організації роботи студентів на аудиторному занятті і в позааудиторний час (припускає консультації викладача за проектом).

5. Робота над проектом.

6. Підбиття підсумків, оформлення результатів (припускає узагальнення результатів роботи, оформлення їх у вигляді книги, журналу, відеофільму, інших продуктів своєї творчої дослідницької праці).

7. Презентація проекту (готовий і оформлений проект повинен пройти завершальний етап презентації в аудиторії. Презентація зазвичай включає дискусію, можливість для учасників презентації ставити будь-які запитання за темою дослідження, творчої роботи і одержувати аргументовані відповіді з боку розробників).

Доцільно відзначити, що метод проектів має чималі педагогічні можливості, які виявляються під час автономного навчання. Цей метод: 1) забезпечує підготовку студентів до активної і результативної самостійної навчальної діяльності, самоосвіти на користь їх успішної адаптації до сучасних умов життя і професійної діяльності; 2) сприяє формуванню у них здібності до самостійної постановки цілей оволодіння мовою, що вивчається; розвиває готовність до аналізу процесу самостійної навчальної діяльності, здібність до оцінки її результатів; 3) сприяє успішному оволодінню культурою і мовою певного народу, розвитку своїх особових якостей (самостійності, цілеспрямованості, організованості, наполегливості, відповідальності) і здібності до їх самореалізації в сучасному середовищі.

Наводимо приклад проекту з формування міжкультурної компетентності студентів немовних ВНЗ "Cultural differences in business communication of the Japanese and English people", який доцільно впроваджувати у навчальний процес на заняттях з англійської мови наприкінці вивчення тематичного модуля "Етикет ділового спілкування". Готуючись до презентації, студенти збирають матеріал щодо особливостей ділового спілкування представників різних країн. По-перше, студенти повинні виокремити ключові питання, на які вони будуть спиратися під час збору інформації. Наприклад, "What is Japanese business culture? Is it different from European business culture? What obstacles can a European businessman meet starting business in Japan? Do you know any European companies which are doing successful business in Japan? What is the difference between business greeting in Japan and in Europe? What are the peculiarities of handing in a business card in the Japanese culture? How do European businessmen hand in a business card?". По-друге, студенти самостійно шукають відповіді на ці питання за допомогою матеріалів всесвітньої мережі Інтернет. При підготовці проекту студенти можуть використовувати матеріали таких веб-сайтів: <http://www.us.emb-japan.go.jp>, <http://www.cyborlink.com/besite/japan.htm>,

http://hstalks.com/main/browse_talk_view.php?t=2129&s=2129&s_id=606&c,

<http://www.worldbusinessculture.com/Business-in-Japan.html>,

<http://www.kwintessential.co.uk/resources/global-etiquette/japan-country-profiles.html>.

Після збору та аналізу інформації студенти готуються презентувати цю інформацію в аудиторії, структуруючи та оформлюючи її у зв'язну відповідь.

На початку відповіді ведучий може підготувати питальник, який включатиме основні питання за темою, та запропонувати іншим студентам групи проявити свою соціокультурну обізнаність і дати на них відповіді. Наприклад, 1) If during the negotiations a Japanese representative says: "Thank you, we'll study that", he means... 2) When a Japanese businessman gives you his business card, it's polite to ... 3) Is it rude to look straight into the eyes of the Japanese businessman during greeting?

Після виявлення ступеня обізнаності інших студентів з інформацією за темою починається безпосередньо презентація проекту. Презентатор представляє основну інформацію. Наприклад, *The rules of handing in the business cards in Japanese culture*. "Business cards are exchanged at an initial meeting. Make sure one side of the card has been translated and try and print the Japanese letters using gold ink as this is an auspicious colour. Mention your company, rank and any qualifications you hold. Present and receive cards with both hands. Do not shake your counterparts hand unless they initiate the gesture. When receiving a card, place it in a small card case rather than in a wallet or pocket. Never write anything on a business card".

Для презентації добираються фотографії або слайди, на яких зображено особливості ділового етикету у різних країнах, демонструються анімаційні зображення, відеосюжети, повідомляється найбільш цікава та важлива інформація щодо норм поведінки під час ділових зустрічей. Наприклад,

The culture of communication in Japan demands apologies for each mistake. Usually the Japanese listen to the interlocutor, approvingly speaking "yes", "completely so" and etc. However, it means only that they listen carefully, and agree or not, it is impossible to make any conclusions. The meeting with the Japanese provides handshake, with an indispensable nod of the head. At the first meeting with the Japanese partner it is necessary to call the surname and the company which you represent. An official form of the address in Japan is surname pronouncing with dignity. The Japanese consider that open manifestation of emotions is the testimony of insufficient good breeding, absence of endurance and self-discipline. Therefore too emotional people cause neglect in the Japanese. To interrupt the Japanese people in the middle of their speech is inadmissible. It is not necessary to praise the production or the company, it is best of all to prepare evidence, figures, presentations. The integral element of the Japanese business etiquette is the exchange of gifts. In Japan during the first meeting gifts are presented by owners, instead of guests. It is possible to present expensive cognac or whisky to the Japanese partner. To hand over a gift, as well as to accept, both hands are used. Giving a gift, it is desirable to say: "Excuse that it is only a small souvenir".

Після ознайомлення з соціокультурною інформацією ведучий може запропонувати проілюструвати різницю у спілкуванні, про яку він доповідав. Для цього він запрошує двох студентів і пропонує розіграти ділову зустріч представників різних культур: Японії та Англії, враховуючи особливості поведінки у цих країнах. Крім того, ведучий може запропонувати студентам зіграти зустріч правильно, виконувати всі правила поведінки, а може дати інструкції зіграти неправильно, для того щоб студенти самі здогадалися, які помилки припустили їхні товариші під час спілкування з "іноземними колегами". Така наочна демонстрація ще більш допомагає студентам зрозуміти важливість знання аспектів міжкультурної комунікації.

Презентація повинна закінчуватися підсумовуванням викладеного матеріалу, висновками та заохоченням інших студентів до постановки питань або до подальшої дискусії.

Вважаємо, що усі ці особливості в різних культурах заслуговують на окреме вивчення і спеціальне відпрацювання у межах навчального процесу, тому що при діловому спілкуванні вкрай потрібно брати до уваги ці неспівпадіння, що дає змогу фахівцю певного профілю ефективно спілкуватися з носіями мови. Засвоєння стереотипів поведінки та мовленнєвих формул у різних культурах дає можливість установити сприятливий психологічний клімат спілкування в діловій сфері. Тому знайомство з культурою ділового мовленнєвого спілкування є не тільки проявом загального рівня культури і виховання, але і невід'ємним компонентом підготовленості фахівця до майбутньої діяльності.

Доцільно відзначити, що в автономній проектній діяльності, яку ми представили до уваги, студенти мають можливість використовувати різноманітні форми і методи роботи, що свідчить про гнучкість їхнього мислення, розвиток креативності, самостійності та інтелектуальної активності. У такій діяльності студенти самі несуть відповідальність за відібраний матеріал, ухвалені рішення, результати діяльності. Вони вчаться аргументувати і відстоювати свою точку зору, розвивають здатність йти на ризик для досягнення успіху, самостійність та інші властивості, що є необхідними для фахівця в умовах змагання та боротьби за досягнення кращого результату. Тобто студент має повну автономію у проведенні власної пізнавальної діяльності. Викладач при цьому відступає на задній план, відіграє роль консультанта, перетворюючись із "teacher" в "facilitator".

Таким чином, формування міжкультурної компетентності - це тривалий процес, який потребує урахування різних форм роботи. Одним з найбільш ефективних є впровадження творчої автономії у навчальний процес, який дає студентам імпульс та бажання самостійно здобувати нові культурні знання, підвищувати рівень володіння мовою за допомогою організації міжкультурного спілкування та застосовувати набуті знання на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бергельсон М. Б. Лингвистические методы исследования в области (межкультурной) коммуникации [Електронний ресурс] / Бергельсон М. Б. // Тезисы пленарного доклада на II Международной конференции РККА ["Коммуникация: концептуальные и прикладные аспекты"] ("Коммуникация-2004"). – Режим доступа: http://www.russcomm.ru/rca_biblio/b/bergelson01.shtml

2. *Бондарчук Т. О.* Явище культурного шоку та шляхи його запобігання в процесі навчання японської мови студентів мовних вищих навчальних закладів / Т. О. Бондарчук // Мова і культура [науковий щорічний журнал]. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2005. – вип. 8. – Т.7. Культурологічний підхід до викладання мови і літератури. – С. 55-61.

3. *Караєва Т. В.* Методика навчання ділової мови з урахуванням рівня автономії студентів економічних спеціальностей: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. "Теорія та методика навчання" / Караєва Тетяна В'ячеславівна // Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут". – К., 2009. – 200 с.

4. *Современные языки: Изучение, преподавание, оценка. Общеввропейские компетенции владения иностранным языком / Перевод выполнен на кафедре стилистики английского языка МГЛУ под общ. ред. проф. К. М. Ирисхановой / Департамент современных языков Директората по образованию, культуре и спорту Совета Европы. – М. : Изд-во МГЛУ, 2003. – 145 с.*

5. *Стернин И. А.* Коммуникативное поведение и национальная культура/ И. А. Стернин // Вестник ВГУ. Серия: Гуманитарные науки. – Воронеж, 1996. – Выпуск 2. – С. 45-64.

6. *Янкина Н. В.* Межкультурная компетентность студента университета: [монография] / Н. В. Янкина. – М.: Дом Педагогика, 2005. –267 с.

7. *Samovar L.* Understanding intercultural communication / L. Samovar, R. Porter, N. Jain – Belmont, CA: Wadsworth Publishing, 1980. – 222 p.

Подано до редакції 08.10.12
